

ÇİHANBEYLİ-HAYMANA SAHASINDAKİ KONAR-GÖÇER TOPLULUKLARIN İDARİ, SOSYAL ve İKTİSADİ YAPILARI (1827-1861)

Administrative, Social and Economic Structures of Nomad Communities in Cihanbeyli-Haymana Area (1827-1861)

Necmettin AYGÜN

Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye

Prof. Dr., Aksaray University Faculty of Science and Letters Department of History Department of Modern Age History, Aksaray, Turkey

aygunnecmettin@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-4383-8770>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15.05.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 09.12.2019

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2019

” Atıf / Cite as: Aygün, Necmettin. “Cihanbeyli-Haymana Sahasındaki Konar-Göçer Toplulukların İdari, Sosyal ve İktisadi Yapıları (1827-1861)”. *Mütefekkir* 6/12 (2019): 539-558. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.659197>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

CİHANBEYLİ-HAYMANA SAHASINDAKİ KONAR-GÖÇER TOPLULUKLARIN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ YAPILARI (1827-1861)

Öz

1850'lere gelindiğinde Haymana-Cihanbeyli sahası menşei aslen Anadolu'nun doğusu veya Güney Azerbaycan olan konar-göçerler ile dolmuş durumdadır. Cihanbeyli Aşireti ve bu aşiret idaresi altında bulunan diğer sekiz aşiret veya cemaat bunlardandır. Bahsi geçen bu toplulukların her biri uzun Osmanlı tarihinde aşiret mirleri tarafından idare edilmekte iken, Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanı (1839) ile devletin konar-göçer teşekkülleri kontrol altına alıp, diğer vatandaşları gibi aynı idari sistemine dahil etmeyi hedeflemesi neticesinde bu toplulukların da idari anlamda değişim geçirerek sisteme dâhil edilme süreci hız kazanmıştır. Bu doğrultuda ve bilhassa 1850'lere doğru Cihanbeyli-Haymana sahasındaki konar-göçer topluluklar Aşayir-i Seb'a Kaymakamlığı yani Yedi Aşiret Kaymakamlığı adı altında müstakil bir kazaya/kaymakamlığa dönüştürülerek merkezden atanan idarecilerle yönetilmeye başlanmışlardır. Bu gelişme, şüphesiz Alişan Bey gibi bölgede nüfuz sahibi olan aşiret ağalarının aleyhine olmuştur. Orta Anadolu'da, Cihanbeyli-Haymana sahasında yaklaşık 103 kadar köy ile varlıklarını sürdüren konar-göçerler hayvancılık yanında ziraat ile de maişet temin etmişlerdir. Onlar hayvancılık, tarım ve ticaret ile meşgul olmalarının yanında sosyal ve kültürel yapılarını koruyarak günümüze kadar gelebilmiş olmalarıyla Osmanlı rengini, Türk-İslam kültürünü Orta Anadolu'ya nakşetmeleriyle müstesna hususiyetlere sahiptirler. Bu hususiyetlerden bir kesit sunuyor olmasıyla çalışmamız, Anadolu'daki konar-göçer literatürüne önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Osmanlı, Konar-Göçerler, Cihanbeyli-Haymana, Orta Anadolu.

Administrative, Social and Economic Structures of Nomad Communities in Cihanbeyli-Haymana Area (1827-1861)

Abstract

By the 1850s, the Haymana-Cihanbeyli area was filled with nomads, whose origins were Eastern Anatolia or Southern Azerbaijan. One of them was the Cihanbeyli tribe and the other eight tribes or communities which were under this tribal administration. While each of these communities was ruled by tribal rulers (mir) in the long Ottoman history, after the declaration of the Tanzimat-i Hayriye (Edict of Gülhane) in 1839 when the empire aimed to take control of nomadic organizations and include them in the same administrative system as other citizens, the process of being included in the system has accelerated. Accordingly, and especially towards the 1850s, the nomadic communities in the Cihanbeyli-Haymana area were transformed into a separate town/district governorship under the name of the Aşayir-i Seb'a Kaymakamlığı, that is to say, Yedi Aşiret Kaymakamlığı (Seven Tribe Governorship). This development was undoubtedly against tribal rulers like Alişan Bey, who had an influence on him in the region. In Central Anatolia, there were approximately 103 nomad villages in the Cihanbeyli-Haymana area and provided agriculture as well as livestock. They have exceptionally special features by embroidering the Ottoman mosaic and Turkish-Islamic culture to Central Anatolia by preserving their social and cultural structures till today with their efforts in animal husbandry, agriculture, and trade. Since it provides a cross-section of these features, our study makes an important contribution to the nomadic studies in Anatolia.

Keywords: History, Ottoman, Nomad Communities, Cihanbeyli-Haymana, Middle Anatolia.

GİRİŞ

Osmanlı devrinde Orta Anadolu, esasında bir konar-göçer memleketidir. Şehir ve kasaba merkezleri hariç, bölgenin hemen hemen ekseriyetinin konar-göçer menşeli topluluklardan teşekkül etmekte olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, mesela 1830'larda Aksaray, Koçhisar, Eyyubili (Ortaköy ve çevresi) kazalarından oluşan Aksaray sancağı nüfusunun yarısını yerleşikler, diğer yarısını da konar-göçerler oluşturmaktaydı.¹ Bu doğrultuda, aynı tarihlerde Kızılırmak'ın her iki yakası, Kırşehir-Aksaray sahasından başlayarak Afyon'a kadar bütünüyle konar-göçer obalar ile meskûn idi. Doğudan batıya doğru Koçhisar nihayetine kadar Harbendeli, Ekecik Ekradı, Büyüksalarlı, Küçüksalarlı, Kütüklü, Danışmentli, Camili, Dumanlı, Hacıahmetli, Karacakürt, Herikli, Boynuinceli, Savcılı, Kürtmahmatlı, Bekdik, Danışmendli, Kütüklü, Sıdıklı, Durmuşlu, Deliler, Kurutlu, Çimeli ve Şerefli konar-göçerleri ile bunların meskûn oldukları sahanın devamı olan Cihanbeyli ve Kulu sahasında yine konar-göçer menşeli olan Esbkeşan (Atçekenler) Türkmenleri yaşam sürmekteydiler.² Bu topluluklardan sonraki sırayı ise makale konumuzu teşkil eden muhtelif adlardaki aşiret veya cemaatler almaktaydı ki, bu topluluklar Cihanbeyli-Emirdağ (Afyon)-Haymana arasında kalan genişçe bir sahayı tutmaktaydılar.

Bu araştırma XIX. yüzyılın ortalarını kapsamakta olup, muhtelif Osmanlı arşiv belgelerine dayanmaktadır. Araştırmanın hazırlanmasında perakende durumdaki Osmanlı arşiv belgelerinin katkısı önemli olmakla beraber, aslı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 3525 Numaralı Nüfus Defteri (BOA. NFS. d 3525) çok daha belirleyicidir. Bu nüfus defteri 120 sahifeden oluşmakta olup, 21 Şaban 1267 (21 Haziran 1851) tarihlidir. Defterin ilk sayfası Cihanbeyli Aşireti ve aşirete bağlı köyler ile başlamakta, bu dönemde idari anlamda Cihanbeyli Aşireti'ne bağlı olan diğer sekiz aşirete, "Mikaili, Şeyh-bizinli, Modanlı, Atmanlı, Hemanlı, Sehanlı (Şehanlı/Şihanlı/Şeyhganlı), Zeyveli ve Geygel" ait kayıtlar ile devam etmektedir. Defter, bir iskân defteri olması hasebiyle bahsi geçen dokuz aşiret ahalisinin iskân oldukları yerde ikamet edeceklerine, devletin kurallarına uyacaklarına vb. dair devlete kefalet verdiklerini gösteren tutanaklar ve imzalar (mühürler) ile sona ermektedir.³ Bilhassa bu defterdeki kayıtların Cihanbeyli-Haymana sahasında kalan konar-göçerler hakkında bilgi edinmemize kâfi derecede imkân verdiği belirtilmelidir.

¹ Necmettin Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)* (Ankara: Aksaray Üniversitesi Somuncubaba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2016), 1/18-21.

² Ayrıntısı için bk. Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)*, 123-207.

³ Detayları hakkında bk. Necmettin Aygün, "1851 Tarihli İskân Defteri'ne Göre Haymana'nın Sosyal ve İktisadi Görünümü", *Dördüncü Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu* (11-12 Eylül 2019-Haymana).

Burada ilkin Cihanbeyli-Haymana sahasında konar-göçer olma hususiyetlerini muhafaza eden teşekküllerin idari yapılarına dair bilgi verilmiş, akabinde mukim oldukları coğrafi sahalara gösterildikten sonra bu toplulukların sosyal ve iktisadi örgütlenmeleri devlet ile olan münasebetleri bağlamında nazarı dikkate alınarak tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. CİHANBEYLİ-HAYMANA SAHASINDAKİ KONAR-GÖÇERLERİN İDARİ-MALİ YAPISI

Osmanlı Devleti, asayişini temin etme ve vergi toplamayı sağlama alma önceliğinde konar-göçer toplulukları, istisnaları olmakla beraber, genelde sâkin oldukları ve yerleşiklerle aynı sahayı paylaştıkları kaza veya sancaktan ayrı tutarak farklı bir idari-mali ünite olarak örgütlemiştir.⁴ Bu durum, aynı kaza veya sancakta biri yerleşiklere, diğeri de konar-göçerlere mahsus olmak üzere iki farklı idari-mali yapının aynı anda işler olması durumunu ortaya çıkarmıştır. Mesela Bozulus, Dulkadirli, Yeniil ve Bozok Türkmenleri menşeli olan pek çok konar-göçer teşekkül, 1580'lerde, devlet tarafından Dânişmendli Türkmenleri çatısı altına alınarak, "Dânişmendli Kazası" adı ile idari sisteme dâhil edilmişti.⁵ Oysa bu tarihlerde bahsi geçen konar-göçerlerin yaşam alanlarından biri olan Kayseri ve çevresinde merkezi Konya olan Karaman Eyaleti'ne bağlı Kayseri Sancağı mevcuttu.⁶ Benzer şekilde 1830'larda Aksaray, Koçhisar ve Eyyubili kazalarından oluşan Aksaray Sancağı sınırları dâhilinde aynı tarihte on sekiz farklı aşiret veya cemaatten oluşan Boynunceli Aşireti meskûn idi ve aşiret "Küçükdanışmendli Kazası" adını taşımaktaydı. Bu kaza, idari-mali anlamda Aksaray Sancağı'ndaki yöneticiler tarafından değil, doğrudan Darphane-i Amire tarafından sevk ve idare edilmekteydi.⁷ Yani devlet konar-göçer grupları 1840'lara, Tanzimat dönemine kadar bu "iki başlı" idari sistem dahilinde sevk ve idare etmiştir.⁸ Bununla beraber, Tanzimat devri ile birlikte devlet konar-göçerleri askerlik, vergi ve asayiş önceliğinde diğer yerleşik nüfus ile müsavi görmeye başlamış olduğundan, onlara tanınan bazı muafiyetleri kademe kademe kaldırarak tek bir idare tarafından; valiler veya kaza müdürleri taraflarından idare etme usulüne geçmiş

⁴ Halep Türkmenleri örneği için bk. İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler* (İstanbul: Eren Yayınları, 2006), 134.

⁵ Tufan Gündüz, *Dânişmendli Türkmenleri* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016), 50.

⁶ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 75.

⁷ Necmettin Aygün, "Nüfus Defterleri'ne Göre Boynunceli Aşireti (1830-1845)", *Bellekten* 295 (2018), 937-952.

⁸ 1691'den beri devlet tarafından yerleşik hayata teşvik edilmelerine rağmen (örnekler için bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı* (İstanbul: Eren Yayınları, 1987). Genelde yerleşik hayata geçmeye istekli olmamalarının yanında sahip oldukları koyun sürülerinin ordu ve İstanbul'un beslenmesi için, develerinin ise askeri lojistik açısından (bk. Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, 201) vazgeçilmez olması devleti konar-göçer yapıları muhafaza etmeye itmiştir.

olmakla beraber,⁹ hedeflenen idari-mali yapının hayata geçmesi 1870'li yılları bulmuştur.

Cihanbeyli-Haymana sahasında XIX. yüzyılın ortalarında Cihanbeyli, Mi-kaili, Şeyhbizinli, Modanlı, Atmanlı, Hemanlı, Sehanlı (Şehanlı) ve Geygel adlarına sahip sekiz farklı konar-göçer aşiret yaylak-kışlak hayatı sürmekteydi. Bu toplulukların esas meşgalesi hayvan beslemek olup, onlar buldukları mahallerde altı ayda bir kere yayladan kışlaya ve kışladan yaylaya olacak şekilde gidip gelmekteydiler. Bu şekildeki hareketleri esnasında yerleşiklerin ekili arazilerine sıklıkla zarar vermekte, yolda izde buldukları deve gibi etinden sütünden yararlanılır hayvanları da sürüp götürmeklikleri az görülen vakalardan değildi. Koçhisar taraflarında; Paşadağı'nda kışlamakta olan Rişvan ve Terikânî aşiretleri mensupları, 1829'da yayla dönüşlerinde Aksaray Kazası ahalisinin üç yüzden fazla hergelesini sürüp götürmüş, birkaç köyün mal ve eşyasını da yağma ederek kaza ahalisine yaklaşık iki-üç yüz keselik¹⁰ zarar vermişlerdi. Bahsi geçen Rişvan Aşireti Sivas'ın on iki saat ilerisindeki Uzun-yayla ve Habeş¹¹ adındaki mahalleri yaylak, Paşadağı'nı da kışlak olarak kullanmakta olduğundan bu iki saha arasında kalan Bozok, Kayseri, Niğde, Kırşehir ve Aksaray sancakları daima büyük zarar görmekteydi.¹² Zarara uğrayan yerleşikler devlete başvurarak haklarını aramaya teşebbüs etmekte ise de dava görülebilmesi için yaylak olarak Sivas taraflarına giden aşiretin kışa doğru geri gelmesi beklenmek mecburiyetinde kalınırdı. Bu şartlarda adaletin yerini bulması doğaldır ki, pek de mümkün olmazdı. Devlet, bunların külliyetli miktarda deve ve mevaşiye¹³ sahip olmalarından hareketle ileride içlerinden bir kısmının yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'na süvari yazılmayı istemeleri olasılığı yanında, devlete ait madenlerin başkente nakillerinde develerinden yararlanmak düşüncesiyle konar-göçer yaşam tarzlarını devam ettirmelerine katlanmaktaydı.¹⁴ Zira Osmanlı'nın kuruluşundan beri her iki tarafın birbirlerinden istifade edebildikleri bir "vazi-yeti karşılıklı idare etme" anlayışı neredeyse gelenekselleşmiş durumdaydı.

Cihanbeyli-Haymana sahasındaki bahsi geçen sekiz aşiret arasında Cihanbeyli Aşireti ve bu aşiretin lideri olan Alişan Bey, devlet kayıtlarına daha

⁹ Ayrıntısı için bk. Abdullah Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuçelü Aşireti", *Türk Kültürü* 503-504 (2005), s. 78-92.

¹⁰ 1 kese = 500 kuruş üzerinden: 100000-150000 kuruşa karşılık gelmektedir ki, bu meblağ büyük bir miktara karşılıktır.

¹¹ Günümüzde Sivas ili Zara ilçesinde Evelikli ve Kösedag yaylalaları ile irtibatlı olan Habeş Çayı adında bir çay mevcuttur.

¹² BOA. HAT, 445/22276. Belge 26 Ağustos 1830 tarihli olup, Karaman Valisi Esad Paşa'nın kaimesi ile Sivas müteselliminin şukkası ve kadı ilamları gibi taşra görevlilerinin devlete gönderdikleri yazıları bir arada gösteren, akabinde padişaha takdim edilen iki sayfalık bir rapordur. Raporda Ankara ve Konya sahasındaki konar-göçerlerin yerleşik ahaliye verdikleri zararlar belirtildikten sonra bunların zapturapt altına alınmaları için yapılması lâzım gelen bazı tedbirler üzerinde durulmaktadır.

¹³ Davar, koyun, keçi, inek gibi hayvanlar.

¹⁴ BOA. HAT, 445/22276.

sıklıkla girdiğine göre, o etkin, sözü dinlenir, elinden iş gelir bir kimse olmaydı ve daha 1830'da Cihanbeyli Aşireti'nin reisi, "mir-i aşiret" idi.¹⁵ Alişan Bey'in dirayetli bir şahsiyet olmasına işaret eden kayıtlar mevcuttur. Konya Sancağı sınırlarında kalan ve Konya Bozkırından Kulu nihayetine kadar olan sahada meskûn bulunan Esbkeşan (Atçekenler) Taifesi ile Bozulus Türkmeni'nden 150 kadar hane (yaklaşık 150 x 5 = 750 kişi) bağlı buldukları teşekküllerden kopup Cihanbeyli Aşireti'ne katılarak iskân olmuşlardı. Yer değiştiren bu ahalinin eski yurtları olan kaza, köy ve cemaatlerine dönmeleri, 1827 ve 1828'de iki farklı emir ile devlet tarafından talep edilmişse de hem Alişan Bey hem de Cihanbeyli ahalsinin tazyiki ile karşılaşılıyordu. Alişan Bey'in devlete gönderdiği cevapta, "zıkr olunan hanelerden canı isteyenler asıl vatanlarına gitsin ve istemeyenlere cebretmek âdetimiz değildir" yollu serkeşçe mukabelede bulunması,¹⁶ onun bir lider profilini temsil ettiğine esaslı bir delildir.

Tanzimat'ın ilanı (1839) beraber, devletin idari anlamda konar-göçer teşekkülleri zapturapt altına alma teşebbüsleri hız kazanmıştı. Gelişmeler hem Alişan Bey hem de bu sahadaki konar-göçer taifelerin geleneksel idari mali ananelerine tesir edecek boyuta evrilmeye başlamıştı. Bu bağlamda Cihanbeyli Aşireti ahalsinin sahip oldukları ağnamın (koyun, keçi vb.) tespit ve vergilendirilmesi işinin devlet tarafından "Tanzimat-ı Hayriye icabınca" Konya, Ankara ve Kayseri muhassıllarına¹⁷ havale edilmesi aşirete sıkıntı yaratmıştı. Ahali tarafından devlete ulaşan dilekçelerde, ağaları Alişan Bey'den hoşnut buldukları ve ganemden¹⁸ başka mallarının bulunmadığı vb. ifade edilmekteydi. Bu nedenlerle her yıl İstanbul'a sevk etmek mecburiyetinde oldukları 100.000 adet koyun miktarına 25.000 koyun daha ilave edilerek ve yine öteden beri yaylak ve kışlak olarak kullandıkları sahaların valilerine verdikleri kışlakiye ve yaylakiye gibi vergilerine 25.000 kuruş daha veya devletin uygun bulduğu bir miktarda zamm (ilave) yapılarak muhassılların müdahalelerinin kaldırılıp aşiretleri idaresinin, "emr-u idarelerinin" vergilendirme de dahil olmak üzere ağalarına ihale ve tefviz edilmesi bir toplu dilekçe, "mahzar" ile talep edilmekteydi.¹⁹ Bu talebe rağmen devlet, konar-göçer aşiretler üzerinde ağalarının kurmuş oldukları bu hegomonik yapıyı kırmak için kararlıydı. Nitekim bahsi geçen belgedeki bir ifadeye göre, "Haymana Kazası 150 sene mukaddem (yaklaşık 1690'lı yıllarda) 300 pare köyü hâvî cesim bir kaza iken sonraları mezalimden dolayı ahali perişan olmuş ve el-yevm 30 kadar köyden ibaret kalmıştır".²⁰ Bu ifade bir yönü ile aşiret reis-

¹⁵ BOA. HAT, 445/22276.

¹⁶ BOA. HAT, 445/22276.

¹⁷ Devlete ait vergi ve resimleri toplayan görevliler.

¹⁸ Koyun sürüsü.

¹⁹ BOA. İ. MVL, 13/195-1.

²⁰ BOA. İ. MVL, 13/195-2.

lerinin kötü idaresine işaret etmekte olup, bu durum şüphesiz devleti rahatsız etmekteydi. Zira devlet, duruma kırsalın güvenliği ve maliye politikaları açısından baktığından, ahalinin dağılması; yerini yurdunu terk etmesi birçok asayiş problemine yol açacak olmanın yanında hazineye gidecek vergilerin azalması anlamına da gelmekteydi.

Ağaların Tanzimat-ı Hayriye yeniliklerine mukavemet göstermeleri de söz konusudur. Bu münasebetle ve bahsi geçen belgeye göre, Cihanbeyli Aşireti ve çevredeki diğer aşiretlerden bir kısmı 20-30 kadar köye iskân edilmiş olup, öşürlerini vermekte sorun çıkarmamış olmalarına ve yeni usul ve uygulamalara binaen emval, arazi ve emlaklarının sayımına rıza göstermelerine rağmen, aşiret reisi Alişan Bey'in bu yeni uygulamalara müdahalede bulunması söz konusu olmuştu.²¹ Belirtilene göre Haymana Kazası geniş, mahsuldar ve münbit olup 50.000 kişinin iskânına uygun büyük bir mahal olmasına rağmen, Alişan Bey örneğinde aşiret reisleri Tanzimat yeniliklerine karşı durmaktaydılar.²² Durum üzerine Alişan Bey'in sarrafi ile aşiretten birkaç ihtiyar ve ağnam müdürü İstanbul'a çağrılarak dinlenmiş, bu görüşmenin neticesinde şimdilik Tanzimat ilkelerine göre değil de, "fakat bu senelik Tanzimat'tan müstesna olarak taammül-i kadimeleri vechile" devlete yıllık 200.000 adet koyun göndermeleri ve daha evvel Haymana Kazası'nda iskân edilen ahali ile bundan sonra iskân edileceklerin hususat-ı vakıalarına da karışmaması karşılığında yine eski usul üzere konar-göçer takımının ağaları tarafından vergilendirilmeleri ve elde edilen hasılatın buldukları mahallin muhassıllarına teslim edilmesi uygun bulunmuş, Cihanbeyli Aşireti'nin tacirbaşılığı görevi de yine ağaları olan Alişan Bey üzerinde bırakılmıştı.²³ Bu arada, aşiret ileri gelenleri ile gerçekleşen bu görüşme özelinde devletin Tanzimat yeniliklerini uygulamaya koyarken vatandaşın görüşlerini de dikkate alması, Türk devlet ve demokrasi geleneğinin millet ile eşgüdümlü olarak mesafe aldığını gösteren parametrelere işaret etmesi açısından bir hayli önemlidir.

Alişan Bey'in hem idareci olduğu Cihanbeyli-Haymana sahasındaki konar-göçerler hem de bölgede devleti temsilen görev yapan üst düzey bürokratlar nezdinde şöhrete sahip olduğu bir gerçektir. Nitekim 1840'larda Ankara, Yozgat, Akşehir, Afyonkarahisar, Emirdağı, Günyüzü (Seferihisar), Aksaray ve Bozulus Türmeni'nden bazılarının memleketlerinden ayrılarak Turgut Kazası'na, Cihanbeyli Aşireti civarına gelip yerleşmeleri, çift ve çubuk sahibi olmaları nedeniyle otuzar-kırkar haneli 18 köy ortaya çıktığından ve bunlar herhangi bir kazanın vergi kalemine henüz dâhil edilmediğinden, bunlardan alınacak öşür vergisinin tahsili görevi Konya Müşiri Hacı Ali Paşa

²¹ BOA. İ. MVL, 13/195-2.

²² BOA. İ. MVL, 13/195-1.

²³ BOA. İ. MVL, 13/195-1.

tarafından Alişan Bey'e ihale edilmişti.²⁴

Belge üzerinde tarih kaydı bulunmamakla beraber, arşiv uzmanlarınca 1840'a tarihlenen yukarıdaki belgede dikkat çeken başka bir ayrıntı daha vardır. O da bu belgenin Haymana'daki Şeyhbizinli ve Mikâilli gibi aşiretlerin, "Yediboy Aşireti" adı altında oldukları ve Cihanbeyli Aşireti Reisi Alişan Bey idaresinde buldukları gerçeğini gösteren ilk arşiv kaydı olmasıdır.²⁵ Yani Tanzimat'ın ilan edilmesinin (1839) akabinde devlet, Cihanbeyli-Haymana sahasındaki aşiretleri (Cihanbeyli, Mikaili, Şeyhbizinli, Modanlı, Atmanlı, Hemanlı ve Sehanlı) vergilendirme ve asayişini temin önceliğinde bir araya getirerek "Yediboy Aşireti" adı altında yeni bir idari-mali birim oluşturmuş ve bu birimin idaresi de "şimdilik" voyvoda (Alişan Bey) ile aşiret mirlerine bırakılmıştır. Bu durum ilgili kayıtlarda, "aşayir-i merkûme²⁶ Cihanbeyli mir-i aşiretliğine rabt ve ilhak ile..." ibaresiyle belirtildiğine göre,²⁷ bu örgütlenme ile ortaya çıkan "Yediboy Aşireti" adındaki idari-mali birimin 1840'da (veya 1840-42 arasında) teşekkül etmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, belirtildiği üzere İstanbul'a çağrılıp görüşleri alınan birkaç nefer ihtiyarın kayda giren ifadeleri ve erbab-ı vukufun ihbarlarına göre, her bir aşiretin mir-i aşireti, yani aşiret reisi olduğundan bunların talebi olmadan aşiretlerin Cihanbeyli Aşireti Mirliği'ne ilhakları öteden beri aşiretlerin kabul etmeyecekleri bir husustur.²⁸ Dolayısıyla bu ifade, Yediboy Aşireti teşekkülünün devletin zorlamasıyla ortaya çıkan yeni bir idari-mali yapılanma olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Şüphesiz devletin bu şekilde hareket etmesi benimsenen merkezileşme fikri ve bununla bağlantılı olarak toplumu oluşturan kesimler üzerinde otoriteyi tesis etme önceliğinde konar-göçerlerin ıslahına ve iskânına daha bir ehemmiyet verilmesiyle bağlantılıdır. Zira Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanıyla hızlanan modernleşme hareketleri bağlamında Tanzimat Fermanı'nın üç öncelikli ilkesi olan askerlik, vergi ve asayiş konusu öncelikli hedefler arasına girmişti.²⁹ Aşiretlerin Tanzimat-ı Hayriye'ye uygun olarak mal ve mülklerinin yazılıp bundan böyle "yerleşik ahali gibi" herkesin tahammülüne göre vergilendirilmesi yeni usulün gereği idi. Bu yenilik yukarıda bahsedilen belgede, "...ba'dema herkesin emlak ve arâzi ve hâl ve tahmili gözedilüb mahsûlât-ı mevcûde ve kuvve-i mâliyesinin derecesine tatbîkan tekâlif alınmak usûl-i hasene-i cedîde iktizasından..." ifadesiyle geçmektedir.³⁰ Vergi meselesinin yanında devlet, aşiretlerin yerleşik düzene alınmasıyla onların ziraatla uğraşacağını ve böylece üretime katkıda bulunacağını

²⁴ BOA. İ. MVL, 13/195-1.

²⁵ BOA. İ. MVL, 13/195-1.

²⁶ Şeyhbizinli, Mikâilli ve diğerleri kastedilmekte.

²⁷ BOA. İ. MVL, 13/195-2.

²⁸ BOA. İ. MVL, 13/195-2.

²⁹ Abdullah Saydam, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dair Gözlemler", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler* (Sempozyum Bildirileri, Tarsus, 14 Mayıs 2000) (Ankara: Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, 2000), 221.

³⁰ BOA. İ. MVL, 13/195-2.

da hesaplamaktaydı.³¹

Devlet, ilerleyen yıllarda Yediboy Aşireti teşekkülüne iki aşiret daha eklemiş, böylece sayı dokuza çıkmıştır. Bunlardan biri Geygel Aşireti'dir. Aşiretin bir kolu Eskişehir Kazası'nda Sarısu, Topkaya, Dereköy ve Koşmad köylerinde, diğer bir kolu da günümüzdeki Bâlâ İlçesine bağlı, Bâlâ'nın en güneyinde Kulu ve Şereflikoçhisar sınırlarında kalan Sofular, Afşar, Karadere vb. köylerde ikamet etmekteydi. Geygel Aşireti de Cihanbeyli Aşireti idaresine girmemek için 1847'de devlete başvurmuş,³² Eskişehir'de kalan kol bu başvuru ile amacına ulaşmış ise de diğer kol ahalisinin Yediboy Aşireti teşekkülü ile birlikte idaresi devam etmiştir. İdari-mali anlamda Yediboy Aşireti teşekkülüne eklenen bir diğer aşiret ise Zeyveli Aşireti olup, bu aşiret Cihanbeyli-Haymana sahasında değil, günümüzde Çorum ili sınırlarında kalan Kuruçay Köyü'nde meskûn idi.

Konar-göçer Yediboy Aşireti teşekkülünün 1847-1850 arasındaki bir tarihte "kazaya" dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yeni yapıda Yediboy Aşireti'ni oluşturan her bir aşiretin "aşiret mirleri" de "müdür" unvanıyla görev almışlardır. Bu bağlamda Alişan Bey'i, Cihanbeyli Aşireti'nin müdürü olarak görmekteyiz. Ancak Alişan Bey zor günlerden geçmektedir. Zira o, Paşadağı ve Konya taraflarındaki Rışvan Aşireti'nin iskânında görevli olduğu günlerde, kendi ifadesi ile "birkaç yüz süvari tertip edip bir senedir yem ve yiyeceği kendimden olmak üzere meccanen ıslahat-ı mülkiye için padişaha hizmet ettiğim..." halde iken rüşvet (akçe, hayvanat ve saire) almakla suçlanmaktaydı. Alişan Bey, devlete sunduğu 28 Eylül 1849 tarihli bir yazı ile bu suçu kabul etmemektedir. O, rüşvet alanın beraber görevli oldukları Ankara Valisi Vecihi Paşa Hazretlerinin kethüdası olan Halim Bey olduğunu, hatta Halim Bey'in bu suçu kabul ettiğini, kendisinin ise bu suçu engellemediği için suça ortak olmakla suçlandığını, oysa bu suçu engellemeye Halim Bey'in valinin kethüdası olması nedeniyle muktedir olamadığını yani gücünün yetmediğini belirtmekteydi. Anlaşılan Alişan Bey, iskân esnasında bazı konar-göçerleri göz ardı ederek iskândan muaf tutma önceliğinde Rışvan Aşireti'nden³³ "rüşvet almak kabahatine müşterek olmak" suçuyla suçlanmaktaydı. Alişan Bey, ayrıca İstanbul'a alınarak burada bir devlet vazifesinde istihdam edilmeyi aynı yazıda talep etmekteydi.³⁴ Bu suçlama ve akabindeki görev talebi, Alişan Bey'in Cihanbeyli-Haymana sahasındaki itibarını artık kaybetmiş olduğuna yorumlanabilir. Zira aşağıda örnekleri verileceği üzere o 1851'de artık Cihanbeyli Aşireti'nin müdürü de değildir. Üstüne üstlük Saray kapıcıbaşlarından olan Ali Ağa adındaki bir kimse 18 Nisan 1849'da devlet tarafından Yediboy

³¹ Vecihi Paşa'nın bu konuyu kapsayan raporu için bk. Faruk Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi-Rışvan Aşireti Örneği* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 172.

³² BOA. A. MKT, 103/94-1.

³³ BOA. A. MKT. NZD, 2/79. Bu belgede rüşvetin Rışvan Aşireti'nden alındığı açıkça belirtilmektedir.

³⁴ BOA. A. MKT, 232/23-1.

Aşireti teşekkülüne “kaymakam” olarak atanmış durumdadır.³⁵ Bu atama, muhtemeldir ki Alişan Bey’in Yediboy Aşireti Kazası’na kaymakam olabilme beklentisini sona erdirdiği gibi Cihanbeyli-Haymana taraflarındaki itibarını da yerle yeksan etmiş olduğundan, gelişmeler onu İstanbul’dan bir görev talep etme mecburiyetinde bırakmıştır.³⁶

Devlet, rüşvet olayını araştırmak amacıyla Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası halifelerinden Sami Efendi’yi İstanbul’dan görevlendirmişti. Mahallinde, Yozgat’ta mahkeme görülmüş ve mahkemenin neticesi Sami Efendi vasıtasıyla Meclis-i Valaya sunulmuştu. Meclisteki müzakereler neticesinde Alişan Bey’in suçlu olduğuna, Cihanbeyli Aşireti müdürlüğünden alınmasına, “azline” ve kendisine devlet tarafından verilen İstabl-ı Âmire Müdürlüğü” payesinin de iptal edilerek acilen Tokat’a sürülmesine karar verilmişti. Rüşvet almakla suçlanan Halim Bey’in de rütbesi indirilerek süresiz olarak, “bila-müddet” Sivas’a sürgün edilmesi alınan kararlar arasındaydı. Bu kararlar, padişahın da onayı alınarak 7 Eylül 1850 tarihli bir yazı ile Ankara valisine bildirilmişti.³⁷ Bu arada bir buçuk yıl kadar görevde olan Cihanbeyli ve Tevabii Aşireti Kaymakamı Ali Bey vefat etmiş olduğundan, yerine yine 5000 kuruş maaşla ve kefil alınmak şartıyla Ocak 1851’de Gümüşgân Maden-i Hümayunu³⁸ Müdürü Rıza Bey atanmıştı.³⁹

Alişan Bey’in Cihanbeyli-Haymana sahasında meskûn olan konar-göçerler üzerindeki egemenliği 1850 yazında resmen sona ermiştir. Bununla beraber Yediboy Aşireti konar-göçerlerinin Tanzimat-ı Hayriye usulünce idaresine devam edilmiştir. Bu bağlamda Yediboy Aşireti konar-göçerleri 1851’de “Aşair-i Seb’a Kaymakamlığı” yani “Yedi Aşiret Kaymakamlığı” olarak adlandırılan “Cihanbeyli ve Tevabii Aşiretler” adı ile ifade edilmekteydi. Yine bu kayıt, 1851’de Cihanbeyli ve bağlı diğer aşiretlerin bir kaza meclisi,⁴⁰ “Meclis-i Cihanbeyli” tarafından idare edildiğini ortaya koymaktadır. Aynı tarihlerde Haymana’da, ayrıntıları aşağıda verilecek olan Haymanateyn (İki Haymana) Kazası adı altında başka bir idari yapının da var olduğu dikkate alındığında,

³⁵ BOA. A. TŞF, 8/52.

³⁶ Aynı süreçte Konya Bozkırı’nda meskûn olan Atçekenler adındaki konar-göçerlerinin ağası olan İbrahim Ağa da ahaliden topladığı devlete gitmesi gereken vergi ile sair emval-i miriyeyi saklayıp iç etmekle suçlanmakta olup, 17 Ocak 1850 tarihli bir yazı ile İbrahim Ağa’nın mahkemesi ve muhasebesinin görülmesi yanında bölgedeki aşiretlerin iskânı ve vergilendirilmesi meselelerinin çözümü için hususi bir memurun tayin edilmesi vb. İstanbul’dan emredilmektedir. Bk. BOA. A. MKT. NZD, 2/79. Atanan görevli Şevket Bey olup, görevi muhasebe maddesi ve vergi ile sınırlandırılmıştı. Bk. BOA. A. MKT. NZD, 5/21.

³⁷ BOA. A. MKT. NZD, 14/64.

³⁸ Gümüşgân Madeni, 1830’larda Kırşehir Livası sınırlarında kalmaktaydı. Bk. M. Akif Erdoğan, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırları* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 165.

³⁹ BOA. A. MKT. MVL, 38/26.

⁴⁰ Kaza İdare Meclisi, kaymakam başkanlığında, mal müdürü, tahrirat kâtibi, kaza hâkimi (naib), müftü ve varsa gayrimüslim cemaatlerin ruhani reisleri gibi tabii üyeler ve ikisi müslim, ikisi gayrimüslim dört seçilmiş üyeden oluşması gerekiyordu. Bk. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 82.

Osmanlı genelinde yaygın olan bu iki başlı idari yapının burada da ortaya çıkması söz konusudur. 1851'de Yedi Aşiret Kaymakamlığının/Kazasının Kaza Meclisi, Cihanbeyli kaymakamı yanında Cihanbeyli Naibi (kadı vekili) Mehmed Nureddin, Tahrirat Kâtibi Seyit İsmail, Mal Kâtibi Abdullah Rakım ile Nüfus Mukayyidi Seyit Kâmil'den oluşmaktaydı.⁴¹ Kaymakamlığın ayrıca bir sandık sarrafı ile asayişini temin için zaptiye askeri bulunmaktaydı ve tüm bu vazifelilerin yevmiyeleri 1852'de yıllık 81.732 kuruş tutmaktaydı.⁴² Bunların yanında bahsi geçen dokuz aşiret, henüz maaş ödenmeyen dokuz farklı müdür ve toplamdaki 31 aza ile idare edilmekteydi. Nitekim 1851'e tarihli iskân defterine göre: Cihanbeyli Aşireti'nin müdürü Seyit Şeyh İbrahim idi ve kendisi haricinde 8 azası, Zeyveli Aşireti'nin müdürü İsmail olup, ayrıca 5 azası, Hemanlı Aşireti'nin müdürü Seyit Hasan idi ve 2 azası, Mikaili Aşireti'nin müdürü Hacı Osman olup, ayrıca 2 azası, Atmanlı Aşireti'nin müdürü Osman adını taşımaktaydı ve 2 azası, Geygel Aşireti'nin adını tespit edemediğimiz müdürünün haricinde 3 azası, Şeyhbizinli Aşireti'nin adını tespit edemediğimiz⁴³ müdürünün haricinde 3 azası, Modanlı Aşireti'nin adını tespit edemediğimiz müdürünün haricinde 3 azası, Sehanlı (Şihanlı/Şeyhanlı) Aşireti'nin müdürü Seyit Mustafa idi ve 3 de azası bulunmaktaydı.

Neticede Cihanbeyli-Haymana sahasındaki konar-göçer topluluklar 1830'lardan 1850'lere uzanan kısa, ancak sonuçları itibariyle etkisi bir hayli büyük olan idari ve sosyal değişimlerin yaşandığı bir dönemde, aşiret ağalarının hakim olduğu bir idareden devletin hâkim olduğu bir idari-mali sisteme geçiş yapmışlardır. Böylece onlar, Tanzimat-ı Hayriye usulü gereğince idare edilmeye, yani yerleşiklerle aynı hukuki muameleye tabi tutulmaya başlanılarak devlet sistemine eklenmişlerdir.

2. CİHANBEYLİ-HAYMANA SAHASINDA MESKÛN KONAR-GÖÇERLERİN COĞRAFİ SAHASI VE SINIRLARI

Bahse konu olan 1851 tarihli iskân defterine göre, günümüzde Çorum iline bağlı merkez köylerden biri olan Kuruçay'da meskûn Zeyveli Aşireti hariç, Cihanbeyli Aşireti ve bu aşirete ait teşekküllerin güneydeki sınırlarını Cihanbeyli-Çeltik çizgisinin oluşturduğu (aşiretin güneydoğu kısımlarında kalan Kulu ile İnevi ve İnsuyu köyleri hariç), Cihanbeyli Aşireti'ne mensup ahalinin, 1830'larda (İnevi ve İnsuyu'nun batısında kalan) Böğrüdilik Köyü ile daha güneyde kalan Saray Köyü (Konya İli-Sarayönü İlçesi); en batıda Emirdağ-Afyon ile neredeyse sınır teşkil eden Küçükhasan Çiftliği Köyü ile Çeltik Köyü (Çeltik İlçesi-Konya) ve bu köyler arasında kalan Cihanbeyli Platosu'nda yaşamakta oldukları söylenebilir. Çeltik, Pirbeyli ve Küçükhasan

⁴¹ BOA. NFS. d. 3525, s. 123.

⁴² BOA, İ. MVL, 00246/8927-1.

⁴³ 7 Mart 1852'ye tarihli başka bir kayıttta bu kimsenin Mehmet Bey olduğu ifade edilmiştir, bk. BOA. İ. MVL. 00246/8927-1.

Çiftliği hem Turgut Kazası ve hem de Cihanbeyli Aşireti'ne bağlı olan yerleşimlendendi. Bu durum, yani benzer ikili yerleşim modeli daha sınırlı olmak üzere Konya İli'nin Yunak İlçesi ile İnevi ve İnsuyu köyleri için de geçerlidir.

Tablo I: 1851'de Cihanbeyli-Haymana Sahasında Meskûn Konar-Göçerlerin Güney Sınırlarını Oluşturan Yerleşimler

Eski Adı	Bağlı Bulunulan Üst Yapı/Alt Birim	Günümüzdeki Adı ve Bağlı bulunduğu İlçe/İl
Çeltik Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Çeltik İlçesi/Konya
Aliçomak Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Yukarıaliçomak Mah. Çeltik/Konya, Aşağıaliçomak Köyü, Emirdağ/Afyon
Pirbeyli Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Piribeyli Mah. Yunak/Konya, Aşağıpiribeyli Köyü, Emirdağ/Afyon
Viran Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Örenköy Köyü, Emirdağ/Afyon
Ağzıaçık Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Yukarı Ağzıaçık/Yeşilyayla Mah. Yunak/Konya
Yunak Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Yunak/Konya
Pir Kadıruşağı Köyü	Cihanbeyli Aşireti	-
Kurdoğlu Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Kurtuşağı (Kurdan) Mah. Yunak/Konya
Küçükhasan Çiftliği	Cihanbeyli Aşireti	Küçükhasan Mah. Çeltik/Konya
Ada (Kasımoğlu) Kö.	Cihanbeyli Aşireti	Adakasım Mah. Çeltik/Konya
Esmanuşağı Köyü	Cihanbeyli Aşireti	-
Böğrüdellik Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Böğrüdellik Mah. Cihanbeyli/Konya
Saray Köyü	Cihanbeyli Aşireti	Sarayönü/Konya

Cihanbeyli Aşireti ile ona bağlı olan diğer aşiretlerden oluşan Cihanbeyli Konfederasyonunun Kuzey sınırları ise Şeyhbizünlü Aşireti'nin en kuzeyde kalan köyleri ile sınırlıydı. Bu köyler Haymana İlçe merkezinin bir miktar kuzeyinde kalan Durutlar, Sarıgöl, Karaömerli ve Dereköy köylerini kapsamaktaydı. Bu hat, doğu-batı ekseninde Polatlı ilçe merkezinden Kulu-Ankara karayolu üzerinde kalan Bezirhane yerleşimi arasına uzanan bir hat ile ifade edilebilir. Bu sınırın Ankara-Gölbaşı İlçesi ile en yakın temas noktasını ise Oyaca Yeşilçam Köyü ile Boyalık Köyü oluşturmaktaydı ki, Oyaca ve Boyalık köyleri bu yıllarda bahsi geçen Cihanbeyli ve bağlı diğer sekiz aşiretten müteşekkil idari birime değil, Haymanateyn Kazası'na bağlı idi.⁴⁴

Tablo II: 1851'de Cihanbeyli-Haymana Sahasında Meskûn Konar-Göçerlerin Kuzey Sınırlarını Oluşturan Yerleşimler

Eski Adı	Bağlı Bulunulan Üst Yapı/Alt Aşiret-Cemaat	Günümüzdeki Adı ve Bağlı bulunduğu İlçe/İl
Durutlar	Cihanbeyli Aşır/Şeyhbizinli Aşireti	Durutlar, Haymana/Ankara
Sarıgöl	Cihanbeyli Aşır/Şeyhbizinli Aşireti	Haymana/Ankara
Karaömerli	Cihanbeyli Aşır/Şeyhbizinli Aşireti	Haymana/Ankara
Dere	Cihanbeyli Aşır/Şeyhbizinli Aşireti	Dereköy, Haymana/Ankara

⁴⁴ Şennur Şenel & Aysun Yalçın, "Ankara Eyaleti Haymanateyn Kazasının XIX. Yüzyıl Ortalarında Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Tespitler ve Sonuçlar", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 4 (2009), 95.

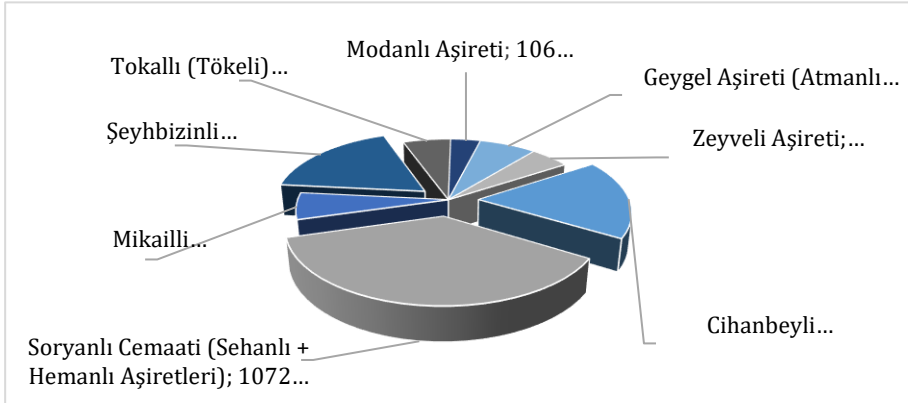
Bu durumda Durutlar, Sarıgöl, Karaömerli ve Dereköy yerleşmelerinin dışında (kuzey veya kuzey doğusunda: şimdiki Gölbaşı ve civarından Polatlı'nın kuzey taraflarına varan saha) kalan ve sayıları 30'u aşan köy yerleşiminin Haymanateyn Kazası adındaki başka bir idari birime bağlı olmaları durumu ortaya çıkmaktadır.⁴⁵ Kısacası 1850'lerde Haymana'da idari anlamda iki farklı kaza mevcut görünmektedir. Bunlardan biri, konumuz olan Aşayiri Seb'a Kaymakamlığı -ki kaymakamlık idari anlamda ancak kaza statüsünde olan birimlerde tesis edilirdi- diğeri ise bahsi geçen Haymanateyn Kazası'ydı.

3. CİHANBEYLİ-HAYMANA SAHASINDA SOSYAL VE İKTİSADİ YAPI

3.1. Demografik Durum

1851 tarihli ve 3525 numaralı deftere göre Cihanbeyli-Haymana sahasında konar-göçer menşeli toplam 103 köy yerleşimi mevcuttu. Bunun 13'ü Cihanbeyli Aşireti, 40'ı Sehanlı ve Hemanlı aşiretlerini de içeren Soryanlı Cemaati, 7'si Mikâilli Aşireti, 21'i Şeyhbizinli Aşireti, 6'sı Tokallı (Tökeli) Aşireti, 7'si Modanlı Aşireti, 8'i Atmanlı Aşireti'ni de içeren Geygel Aşireti ve 1'i de sadece Kuruçay adındaki köyden oluşan Zeyveli Aşireti başlığı adı altında kayda alınmıştı. Bahsi geçen 103 köyde, 1851'de 2900 hane reisi bulunmaktaydı. Bu da (2900 x 5 =) 14.500 kişilik bir nüfusa karşılık gelmektedir. Aynı dönemde Haymanateyn Kazası'nda ayrıca 4025 kişilik bir nüfus daha meskûndü.⁴⁶ Bu durumda 1840-1850 arasındaki dönemde Cihanbeyli-Haymana sahasında (günümüzdeki Gölbaşı sahasından Kulu hariç, Çeltik ve Yunak'ı da kapsayan sahaya kadar) toplamda 18.525 kişilik bir nüfusun⁴⁷ yaşamakta olduğuna hükmetmek mümkündür.

Grafik I: Cihanbeyli-Haymana Sahasındaki Konar-Göçer Aşiretlerin Nüfus Oranlarının Dağılımı

⁴⁵ Şenel, "Ankara Eyaleti Haymanateyn Kazasının ...", 95.

⁴⁶ Şenel, "Ankara Eyaleti Haymanateyn Kazasının ...", 99.

⁴⁷ Bu nüfustan Çorum'da ikamet etmekte olan Kuruçay'daki Zeyveli Aşireti'ne mensup olan 142 hanelik (710 kişilik) nüfus çıkarıldığında geriye Haymana-Cihanbeyli sahasında 17.815 kişilik bir nüfus kalmaktadır.

Bu köyler içerisinde Kuruçay 142 hane (710 kişi),⁴⁸ Çeltik⁴⁹ 129 hane (645 kişi), Katrancı 86 hane⁵⁰ (430 kişi), Pirbeyli 69 hane (345 kişi), Yüzükbaşı 56 hane (280 kişi), Odabaşı Çiftliği 55 hane (275 kişi), Katırlı 51 hane (255 kişi), Evliyafakı 48 hane (240 kişi), Balçıkhisar 46 hane (230 kişi), Alahacı 47 hane (235 kişi), Uzunoğlu Çiftliği 47 hane (235 kişi), Tacir 46 hane (230 kişi)⁵¹ ve Alacak ile beraber İncirli 50 hane (250 kişi) ile bu sahanın en kalabalık köylerini oluşturmaktaydı. Bu sahadaki köylerin 1851’de ortalama 20 ile 30 hane (100-150 kişi) arasında değiştiği dikkate alındığında, yukarıda bahsi geçen köylerden her birinin, Çeltik Köyü örneğinde, ileride bir kasaba veya ilçe merkezine dönüşme potansiyeli taşımakta olduğu rahatlıkla söylenebilir. Aşiret bazında bakıldığında ise, yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere Şeyhbizimli Aşireti 518 hane ve Cihanbeyli Aşireti de 516 hane ile bahsi geçen aşiretler içerisinde en önemli kısmı oluşturmaktaydı. Soryanlı Cemaati adı altında kayda alınan Hemanlı ve Sehanlı aşiretlerinin de Cihanbeyli ve Şeyhbizimli taifelerini aratmayan hane ve nüfus sayısına sahip oldukları ortadadır.

3.2. Meslekler-Meşgaleler

3525 numaralı iskân defteri meslekleri-uğraşaları açıkça göstermesi bakımından kayda değer bir hususiyet taşımaktadır. İlgili defter, aşiret adı ve bu aşiretlere bağlı olan köy adlarına göre tertip edilmiştir. Bu doğrultuda, defterde her bir aşirete (boya) farklı bir kısım ayrılmış olup, bu kısım aşiretin adı ile başlamakta, köylerin adları ve bu köylerde meskûn olan hane reislerinin adlarıyla devam etmektedir. Aşiret bireyleri deftere kaydedilirken sadece aile reislerinin adlarına yer verilmiş, ailenin diğer bireyleri hakkında herhangi bir kayda yer verilmemiştir. Dolayısıyla kayda alınan hane reisleri üzerinden değerlendirmelerde bulunmaya imkân vermesi, bu defterin ayırt edici ilk ve en önemli özelliğidir. Defterde hane/aile reisinin ne işle meşgul olduğu, “Ağnam-keş ve üç çift öküzüyle rençber olduğu”, “Bir çift öküzüyle rençber ve ashab-ı ağnam bulunduğu”, “Karyeden Halil Efendi çobanı olduğu”, “Bu dahi rençber ve karyenin imamı olduğu”, “Kendisinin devesiyle ticaret eylediği”, “Abdal olduğu” gibi kısa, ancak önemli ibarelerle belirtilmiştir. Bu ibareler üzerinden özelde her bir aşiretin, daha genelde ise Cihanbeyli ve bağlantıları olan konar-göçerlerin sosyal ve iktisadi potansiyeli değerlendirilmiştir.

⁴⁸ Çorum ilinde kalmaktadır.

⁴⁹ Günümüzdeki Çeltik İlçesini oluşturan köy yerleşimi. Bu köyde aynı zamanda, meselâ 1830’da Esbkeşan (Atçekenler) taifesinden Turgut Kazası’na bağlı Bozulus Türkmeni menşeli İzzeddinli Cemaati’nden 20 hane daha yaşamaktaydı. Bk. Aygün, *Nüfus Defterleri’nde Aksaray’ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 203.

⁵⁰ Bununun 19 hanesi Modanlı Aşireti, 67 hanesi ise Mikâilli Aşireti’ne mensuptur.

⁵¹ Köyde ayrıca konar-göçer topluluklardan olmayan ve Haymanateyn Kazasına bağlı olan 27 hane (135 kişi) daha mevcuttur. Bk. Şenel, “Ankara Eyaleti Haymanateyn Kazasının ...”, 98. Bu da toplamda 365 kişiye karşılık gelmektedir.

Cihanbeyli-Haymana sahasında meskûn olan konar-göçerlerin meşgaleleri bahsi geçen 1851 tarihli defterin arkasındaki kefaletnamelerin birinde açıkça dile getirilmiştir: “Bunlardan geriye kalan komşularımız bundan böyle meskûn olduğumuz köylerimizde öşürlerimizi ödemek üzere ziraatle, ziraate kudreti olmayanlarımız ise çobanlık, hizmetkârlık, devecilik ve gerektiği zaman ortakçılık ile meşgul olacağımızı, başıboş bir ferdimizin bırakılmayacağını...”⁵² Belirtilen uğraşları ana iş kolları olarak görmek gerekir. Bunların yanında ahalinin daha başka alanlarda faaliyet göstermesi de söz konusudur. 3525 numaralı defterdeki kayıtlar ile teşkil edilen Tablo III⁵³ Cihanbeyli-Haymana sahasındaki konar-göçer menşeli aile reislerinin meşgalelerini göstermektedir.

Tablo III: Cihanbeyli-Haymana Sahasındaki Konar-Göçerlerin Hane Reislerinin Meşguliyetleri (1851)

Aşiret Adı	Cihanbeyli	Soryanlı	Mikailli	Şeyhbizimli	Tokallı	Modanlı	Geygel	Zeyveli	Toplam	%
Hane Sayısı	516	1072	174	518	169	106	203	142	2900	100
Sadece Öküzüyle Rençber (Ziraatçı)	96	233	37	243	35	60	119	13	836	28,8
Sadece Koyun Sahibi	21	23	23	14	1		1	25	108	3,7
Öküzüyle Rençber ve Koyun Sahibi	116	119				9	1	62	307	10,5
Öküzüyle Rençber ve Koyun Tüccarı	7	29	2	13			4	15	70	2,4
Koyun Sahibi ve Koyun Tüccarı	18	21						1	40	1,3
Sadece Koyun Tüccarı	4	46	14	17			1	4	86	2,9
Deve Sahibi	16	48	11	6			12		93	3,2
Devesiyle Ticaret Yapmakta	5	8	3	4	1				21	0,7
Çerçi	5	34	10	17					66	2,2
Çoban	46	165	41	83	5	5	45	22	412	14,2
Amele/Irgad	10	8		9		1			28	0,9
Din Adamı	4	2		6	3				15	0,5
Hademe/Hizmetli	7	13		16	1	7	2		46	1,5
Yetim veya Sabi	8	19				1	1		29	1
Abdal	5	20		4			11		40	1,3
Özürlü	6	12			1				19	0,6
Asker	4	3					1		8	0,2
Diğer	15	67	20	44	11	15	5		177	6,1

Tablo III'e göre meslek sahipleri büyük oranda tarım ve hayvancılık sektöründe faaliyet göstermekteydiler. Aşiretlerde tarım ve hayvancılık baskın

⁵² BOA. NFS. d. 3525, s. 123.

⁵³ Bk. Ek I.

şekilde ana geçim kaynağıdır. Sadece tarım ile meşgul olan hane sayısı genelinde %28,8'ine, tarımla uğraşanların yanında hayvan besleyen hane sayısı ise genelinde %10,5'ine tekabül etmektedir. Yani doğrudan tarım ve hayvancılık ile meşgul olan hane sayısı genelinde yaklaşık %40'ına karşılık gelmektedir. Bu sayıya sadece koyun ve deve sahibi olanlar ile işi çobanlık olanlar eklendiğinde bu oran %60'ın üzerine çıkmaktadır. Buna tarım ve hayvancılık sektörü üzerinden bu işin ticaretini yapanlar ve tarım-hayvancılığa hizmet eden işlerde çalışanların (amele/ırgad) da eklenmesi halinde tarım ve hayvancılık sektörü vasıtasıyla maaş temin edenlerin oranı yaklaşık %70'e ulaşmaktadır. Geriye kalan aile reislerinin %2,2'sini çerçiler, %0,5'ini din adamları, %1,5'ini hademe/hizmetliler, %1'ini sabi ve yetim olanlar, %1,3'ünü abdalılar, %0,6'sını özürlüler-engelliler, %0,2'sini askerler ve %6,1'ini de diğer kategorisinde toplanan sa'ıl, amelmande, fevt, mefkud vs. oluşturmakta olup, bunların dışında kalan aile reislerinin (%18'inin) ise meslekleri kayıtlı değildir. Bu göstergeler Cihanbeyli-Haymana ekonomisinin açıkça tarım ve hayvancılık üzerinden yürümekte olduğunu göstermektedir. Oysa 1500'lerde, Osmanlı'da konar-göçerlerin ana meşgalesi baskın şekilde hayvan beslemektir. Ancak bu yıllardan itibaren konar-göçerlerin ilkin yerleşik hayata geçmeye, akabinde de kışlaklarında yavaş yavaş ziraatle de meşgul olmaya başlamaları,⁵⁴ Cihanbeyli-Haymana örneğindeki gibi bu toplulukların da birkaç yüzyıl sonra ziraatle içi içe olmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla 1850'lere geldiğinde konar-göçerlerin küçükbaş hayvan sayısı kadar büyükbaş hayvana da sahip olmaları söz konusudur.⁵⁵ Bu bağlamda, 1851'de Cihanbeyli-Haymana sahasında amele/ırgat oranının bir hayli düşük olması (%0,9) ahalinin geçimlik ekonomi ölçeğinde kâfi miktarda hayvana veya ekilebilir araziye sahip olduğunun göstergelerindendir.

Cihanbeyli-Haymana sahasında koyun tüccarı veya devesiyle ticaret yapanların oranı düşük görünmekle (%7,3) beraber, kırsal bir toplumsal yapı içerisinde %7,3 gibi bir oran açıkçası dikkate değer bir orandır ve hususen ifade edilmeye değerdir. Sahip oldukları develerini kiraya vermenin yanında bilhassa koyun ticareti o kadar önemlidir ki, Cihanbeyli Aşireti ve ona bağlı olan diğer sekiz aşiretin 1840'lardaki baş idarecisi olan Alişan Bey aynı zamanda bir koyun tüccarıdır. O, İstanbul ve Trabzon ile iş yapan; İstanbul'a ve Trabzon'a canlı hayvan sevk ederek bir ölçüde ihracat yapan birisidir.⁵⁶ Trabzon örneğinde bu hayvanlar, muhtemel limandan gemilere yüklenerek daha başka yerlere sevk edilmekteydiler. Bu durumu Katrancı Köyü'nü

⁵⁴ Cihanbeyli-Haymana konar-göçerlerine komşu konumda bulunan Atçekenler konar-göçerleri örneği için bk. H. Basri Karadeniz, "Atçekenler ve Kulu", *Kulu Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2018), 63, 68.

⁵⁵ Genel bir değerlendirme için bk. Necmettin Aygün, "Osmanlı Devleti Kırsalında İktisadî Ölümler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1722)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 25 (2018), 11-68.

⁵⁶ Bu konu ile ilgili başka bir makale çalışmamız devam etmektedir.

1861’de gören Perrot da ifade etmektedir. Perrot’un gözlemleri Haymana sahasındaki konar-göçerlerin sosyal ve iktisadi şartlarına dair çok önemli bilgiler içermektedir. O, 29 Eylül 1861’de Haymana’nın Katrancı Köyü’ne gider. Yani, 3525 numaralı defterin kayda alındığı tarihten 10 yıl sonra. Buranın gördüğü en büyük Kürt köyü olduğunu söyler. “Bu çayırılıkta, yüz kadar deve duruyor, kervan dinleniyor. Düz bacalı evlerin bacalarında uçları aşağı sarkan çullar görünüyor. Kara çadırlar hala kazıklarında dikili duruyorlar. Yemek hazırlayan kadınlar çadırların arasından gidip geliyorlar. Boyunlarında gümüş sikkelerden kolyelerle çocuklar yerde yuvarlanıyorlar ve taylar kişneyerek annelerini arıyorlar.”⁵⁷ Bey⁵⁸ unvanını verdikleri liderlerinin evine misafir olur ve beyin evinin içyapısını, sofranın kurulup yemeğin servis edilışinden sofraya oturuş şekline ve yemekten sonra gelen kahveye ve içilen tütüne kadar detaylı olarak anlatır.⁵⁹

Seyyahı en çok şaşırtan durumlardan birisi de insanların kışın soğuk günlerinde yakacak olarak kullanmak üzere hazırladıkları tezek olmuştur. Seyyah tezeğin hazırlanışını detaylı olarak anlatır. Yemeklerin bu tezekle hazırlanması, hatta bir keresinde tütününün bile bir tezek parçasıyla yakılması onu çok şaşırtır.⁶⁰ Perrot ayrıca Karaömerli, Eskiçalı, Tamburoğlu, Evliyafakı ve diğer ziyaret ettiği köylerin tümünde aynı kıyafetlere, aynı dile ve aynı davranış şekillerine rastladığını yazar. Her gittiği yerde Kürtlerin çadır kültürlerini unutmadıklarını, fakat evler de inşa ettiklerini gördüğünü yazar. Seyyahın bölge Kürtlerinin iktisadi yaşamları hakkında söyledikleri belirtilmeye değerdir:

“... Kendilerini süslemeye bayılıyorlar ve pahalı kıyafetlerini, Grenli dokulu Şam çeliği silahlarını, reislerinin sahip olduğu güzel yarış kısraklarını tarımdan kazandıklarıyla almıyorlar. Onları bu kadar zengin yapan şey yetiştirip İstanbul’a, İzmir’e ve Trabzon’a sattıkları atlar, hayvan sürüleridir.⁶¹ Buradan İstanbul’a yolculuk 40 gün sürer. Katrancı Köyü Haymana’nın en zengin köylerinden biridir. Kervancılara kiraladıkları 60 develeri vardır. Tam yetişkin bir deve 8,000 para (piastre), yaklaşık 1,600 frank ediyor. Diğer hayvanların ederine göre bu muazzam bir rakam. Tarla sürebilen yetişkin bir öküzün ederi 1,000 paradır. Henüz sabana sürülecek kadar değilse sadece 6,000 eder. Burada bir deveye sahip olmak batıda bir yük gemisine sahip olmak

⁵⁷ Georges Perrot, *Les Kurdes de L’Haimaneh* (Paris: Revue des Deux Mondes, tom cinquante-cinquieme, 1865), 19.

⁵⁸ Bu “bey”in Mollahaliloğulları’ndan olması gerekir ki, bu aile aynı zamanda koyun tüccarıdır. Bk. *BOA. NFS. d. 3535*, s. 68.

⁵⁹ Perrot, *Les Kurdes de L’Haimaneh*, 21.

⁶⁰ Texier de Haymana’dan bahsederken buranın sakinlerinin eski zamanlardan beri tezeği yakarak ısındıklarından bahseder. Çünkü bölgenin başlıca özel karakteri ağaçtan hemen hemen tamamen yoksun olmasıdır. Bk. Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev. A. Suat (Ankara: y.y., 2002), 2/430.

⁶¹ Bu dönemde İzmir ve Trabzon, Osmanlı’nın en önemli ihraç ve ithal limanlarından. Bk. Aygün, Necmettin. *Karadeniz’den Osmanlı Ekonomisine Bakış*. 2 Cilt. Ankara: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2016.

gibidir. Bu develerle Anadolu'nun her yerine taşımacılık yapılabilir".⁶²

Perrot'un bir diğer önemli eseri ise *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure*'dir. Bu eserde de İç Anadolu Kürtleri ile ilgili önemli bilgiler mevcuttur: "... Adapazarı'ndan bir Ermeni bunlardan büyükbaş hayvan almaya geldi (...) Kürt inek çobanları Ankara'dan Konya'ya kadar olan bölgede büyük hayvan sürülerini otlatırlar".⁶³

Görüldüğü gibi bir konar-göçer memleketi olan Cihanbeyli-Haymana sahasındaki ahalinin meşgalesi hem arşiv kayıtları hem de seyyahların gözlemlerine göre tarım ve hayvancılık yanında koyun ticareti ve devecilik temeline gelişme göstermiştir. Bu münasebetle buraya Cihanbeyli Aşireti ve ona bağlı olan diğer aşiret ahalisinden olup Bursa ve İzmir'de ağnam (koyunkeçi) satışıyla meşgul olan koyun tüccarı ile ilgili 1847 tarihli bir belgeyi⁶⁴ buraya alarak çalışmayı nihayete erdirelim:

Cihanbeyli Aşireti'nden Burusa'da Ağnam Furuht İden Kesan
 Tobuşağı Cemaati'nden Kaydacı oğlu Hasan
 Karındaşı Arab
 Tobuşağı Cemaati'nden Çakalloğlu Hasan
 Şeyhgânlı (Şehanlı) Aşireti'nden Kara Molla
 Tobuşağı'ndan Cık Hasan oğlu Hasan
 Zobun oğlu Hüseyin
 Gürlekli ve Sirde oğlu Kör Hallo
 Pul Bekir oğlu Haso
 Aşiret-i Merkumeden İzmir'de Ağnam Furuht İden Kesan
 Hacı Köse oğlu İsmail, Kürekli
 Mısrıcamo Bekir, Kürekli
 Lazoğlu Hamza, Kürekli
 Tobuşağı'ndan Çolak Hacı Hasan oğlu
 Mikaili Tabu oğlu Pilo
 Mikaili Abuzar
 Şeyhbizinli Aşireti'nden Lazanlı Cemaati'nden Hacı Resul oğlu Hüseyin
 Şihangilli (Şeyhanlı) Taber

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Cihanbeyli-Haymana sahası konar-göçerler açısından hem yerleşip maişet temin edilen bir kışlak, hem de doğudan gelip Emirdağı ve Sivrihisar üzerinden daha batıya geçmek için kullanılan önemli bir yol/aktarma güzergâhıdır. 1850'lere gelindiğinde Haymana-Cihanbeyli sahası menşei aslen Anadolu'nun doğusu veya Güney Azerbaycan olan konar-

⁶² Perrot, *Les Kurdes de L'Haimaneh*, 25.

⁶³ George Perrot, *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure* (Paris: Michel Lévy Frères, 1864), 317-318.

⁶⁴ BOA. A. M. 4/75 (tarihsiz tahmini 1847).

göçerler ile dolmuş durumdadır. Bunlardan biri de Cihanbeyli Aşireti ve bu aşiret idaresi altında bulunan diğer sekiz aşiret veya cemaattir. Bahsi geçen bu toplulukların her biri uzun Osmanlı tarihinde aşiret mirleri tarafından idare edilmekte iken, Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanını (1839) ile devletin, konar-göçer teşekkülleri kontrol altına alıp diğer vatandaşları gibi aynı idari sisteme dahil etmeyi hedeflemesi neticesinde bu toplulukların da idari anlamda değişim geçirerek sisteme dâhil edilme süreci hız kazanmıştır. Bu doğrultuda ve bilhassa 1850'lere doğru Cihanbeyli-Haymana sahasındaki konar-göçer toplulukları Aşayir-i Seb'a Kaymakamlığı yani Yedi Aşiret Kaymakamlığı (Yediboy Aşireti Kaymakamlığı) adı altında müstakil bir kazaya/kaymakamlığa dönüştürülerek merkezden atanan idarecilerle yönetilmeye başlanmışlardır. Bu gelişme, şüphesiz Alişan Bey gibi bölgede nüfuz sahibi olan aşiret ağalarının aleyhine olmuştur. Bununla beraber, Cihanbeyli-Haymana konar-göçerleri örneğinde Alişan Bey gibi aşiret idarecileri ile devlet arasında kurulan münasebetlerin düzeyi, Osmanlı kırsalındaki devlet-toplum örgütlenmesinin boyutlarını görmek açısından bir hayli önemlidir ve bu örnekler Türk siyasal hayatının gelişimine dair önemli ayrıntılar sunacak cinstendir. Orta Anadolu'da, Cihanbeyli-Haymana sahasında Durutlar Köyü'nden Çeltik ve Yunak'a kadar uzanan yaklaşık 103 kadar köy ile varlıklarını sürdüren konar-göçerler hayvancılık yanında ziraatle de maişet temin etmişlerdir. Onlar hayvancılık, tarım ve ticaret ile bunlara katkı veren daha alt kollardaki uğraşlarıyla sosyal ve kültürel yapılarını koruyarak günümüze kadar gelebilmiş olmalarıyla Osmanlı rengini, Türk-İslam kültürünü Orta Anadolu'ya naksetmelerile müstesna hususiyetlere sahiptirler.

KAYNAKÇA

- Aygün, Necmettin. "1851 Tarihli İskân Defteri'ne Göre Haymana'nın Sosyal ve İktisadi Görünümü". Dördüncü Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu (11-12 Eylül 2019-Haymana).
- Aygün, Necmettin. "Nüfus Defterleri'ne Göre Boynucelü Aşireti (1830-1845)". Belleten 295 (2018), 937-952.
- Aygün, Necmettin. "Osmanlı Devleti Kırsalında İktisadî Örüntüler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1722)". Karadeniz İncelemeleri Dergisi 25 (2018), 11-68.
- Aygün, Necmettin. Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisine Bakış. 2 Cilt. Ankara: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2016.
- Aygün, Necmettin. Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845). 2 Cilt. Ankara: Aksaray Üniversitesi Somuncubaba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye [İ. DH]. No. 99, Gömlek No. 5008.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Hatt-ı Hümayun [HAT]. No. 445, Gömlek No. 22276.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vala [İ. MVL]. No. 00246, Gömlek No. 8927, 1.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vala [İ. MVL]. No. 13, Gömlek No. 195-1.

- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vala [MVL]. No. 13, Gömlek No. 195-2.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vala Evrakı [A. MKT. MVL]. No. 38, Gömlek No. 26.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Mektubi Kalemi Evrakı [A. MKT]. No. 103, Gömlek No. 94, 1.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Mektubi Kalemi Evrakı [A. MKT]. No. 232, Gömlek No. 23-1.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Müteferrik Evrakı [A. M]. No. 4, Gömlek No. 75.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Nezaret ve Devair Evrakı [A. MKT. NZD]. No. 14, Gömlek No. 64.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Nezaret ve Devair Evrakı [A. MKT. NZD]. No. 2, Gömlek No. 79.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Nezaret ve Devair Evrakı [A. MKT. NZD]. No. 5, Gömlek No. 21.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Nüfus Defterleri [NFS. d]. No. 3525.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Teşrifat Kalemi Evrakı [A. TŞF]. No. 8, Gömlek No. 52.
- Erdoğdu, M. Akif. Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırları. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 96, 1999.
- Ergenç, Özer. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Gündüz, Tufan. Danişmendli Türkmenleri. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- Karadeniz, H. Basri. "Atçekenler ve Kulu". Kulu Sempozyumu Bildirileri. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2018, 63-79.
- Orhonlu, Cengiz. Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İşkânı. İstanbul: Eren Yay., 1987.
- Ortaylı, İlber. Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Perrot, George. Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure. Paris: Michel Lévy Frères, 1864.
- Perrot, Georges. Les Kurdes de L'Haimaneh. Paris: Revue des Deux Mondes, tom cinquante-cinquieme, 1865.
- Saydam, Abdullah. "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuinceli Aşireti". Türk Kültürü 503-504 (2005), 78-92.
- Saydam, Abdullah. "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İşkânına Dair Gözlemler". Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler (Sempozyum Bildirileri, Tarsus, 14 Mayıs 2000). Ankara: Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, 2000, 217-229.
- Söylemez, Faruk. Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- Şahin, İlhan. Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler. İstanbul: Eren Yayınları, 2006.
- Şenel, Şennur & Yalçın, Aysun. "Ankara Eyaleti Haymanateyn Kazasının XIX. Yüzyıl Ortalarında Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Tespitler ve Sonuçlar". Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi 4 (2009), 93-110.
- Texier, Charles. Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. Çev. A. Suat), Ankara: y.y., 2002.